شەماڵ عبدالرحمن موفتی

کۆباسەکانی

میحراب

ئیعجازی زانستی لە قورئان و سوننەتدا

بەرگی پێنجەم

ئامادەکردنی

عادل شاسواری

بسم الله الرحمن الرحیم

- کۆباسەکانی میحراب.
- شەماڵ عبدالرحمن موفتی.
- ئامادەکردنی : عادل شاسواری.
- بەرگی پێنجەم.

- **مافی چاپ پارێزراوە.**
- **١٤٢١ ك - ٢٠٠٠ ز.**
- **تیراژ : ١٠٠٠.**
- **پیتچنین : کۆمپیوتەری ژیر.**
- **ژمارەی سپاردن : (٥٥).**
- **چاپەمەنیو ئۆفسێتی پەیڤ.**

کۆباسی یەکەم

ئیعجازی زانستی لە دروست بوونی مرۆڤدا

پرسیارێك لەدێرین زەمانەوە مرۆڤ ئەیکات[١] لەخۆیو لەخەڵکی، بۆ دۆزینەوەی راستی کە ئەویش پرسیاری بەدیهاتنی مرۆڤە. فەیلەسوفی بەناوبانگ (ئەرسگو تالیس) ئەیووت: لەخوێنی حەیزەوە مرۆڤ دروست دەبێت. ئەم باوەڕەشی بۆ چەندین سەددە چەسپی بوو لەمێشکی زاناکانا، کەوا منداڵ لەخوێنی حەیزەوە پێك دێت. لەساڵی ١٧٠١دا بۆ یەکەمین جار شکڵی سپیرمی پیاو واتە ئاوی پیاو ئاشکرا کرا بۆ خەڵکی لەو بەروارەوە باوەڕێکی تر پەیابوو کە

---

[١] سەرچاوەی سەرەکی ئەم کۆباسە کتێبی (علم الاجنة في ضوء القرآن والسنة) کە کۆی ئەو توێژینەوانەیە کە پێشکەش کراون لە یەکەمین کۆنفرانسی (ئیعجازی زانستی قورئان و سوننەت) لە (ئیسلام ئاباد) ساڵی ١٩٨٧، کە لەلایەن بەڕێز مامۆستا (محمد علی عبدالرحمن)ەوە لە ڕێگای کوڕەکەیەوە بەدەستمان گەیشت خوای گەورە پاداشتی خێری بداتەوە.

مرۆڤ لەباوکەوە دێت یان دروست دەبێت، لەکۆتایی سەددەی نۆزدەدا هێلکۆکەی شیرداران و هێلکۆکەی مرۆڤیش دۆزرایەوە، زاناکانی ئەو سەردەمە وەك (ماربیجی) باوەڕیان وابوو کەسەرچاوەی هەر بەدیهێنراوێك دەگەڕێتەوە بۆ دایك، ئەم بیروباوەڕانە لەعەقڵی زاناکاندا چەسپی بوون، جگە لەجەماوەر بەڵام زانایانی ئیسلام قایل نەبوون بەو ئەفکارانە، هەروەها فیکرەیەکی تریش بڵاوبوبووەوە کەوا مرۆڤ بەکامڵی لەیەکەم رۆژەوە دروست بووە ئیتر ئایا لەتۆوی دایکەوە بێت یالە تۆوی باوکەوە، بەڵام زانایانی ئیسلام قایل نەبوون بەم دوو فیکرەیە، نە فیکرەی دروست بوونی مرۆڤ لەیەك سەرچاوەوە ئیتر سەرچاوەکە باوك بێت یان دایك بە تەنها وەنە ئەو فیکرەیەی کە مرۆڤ بەتەواوەتیو بەکامڵی دروست بووە لەتۆوی باوکەوە یالە تۆوی دایکەوە چونکە ئەم دوو رایە پێچوانەی دەقی قورئانی پیرۆزن ئەو دەقانەی کە تەئویل هەڵناگرن أعوذ بالله من الشیگان الرجیم ((یاأیها الناسُ إنا خلقناکم من ژکرٍ وأنپی))[2] ئەی خەڵکینە ئەی نەوەی ئادەمیزاد هەمووتان لەنێرو مێ پێك هاتوون ئەمە دەقێکە راڤەو تەئویلی تر هەڵناگرێ، راستییەکەی تر دەقێکی قورئانە ((یَخلقُکم فی بُگونِ أمهُاتِکُم خلقاً مِن بَعد خَلقٍ فی ڤلماتٍ پلاپ))[3] دیسان ئەو فیکرەی کە مرۆڤ لە یەکەم رۆژەوە بەکامڵی دروست بوو، ئەوە قورئان دژیەتی بەڵکو (خلقا من بعد خلق)[4] ، واتە: بەپلە پلە و ووردە ووردە ئەم مرۆڤە لەشەکەی پێك دێت یا تەواو دەبێت، هەروەها لەدەقی فەرموودەی پێغەمبەرا (ﷺ) کە جولەکەیەك پرسیاری لێ دەکات چۆن مرۆڤ دروست دەبێت؟ لەوەڵامدا دەفەرمووێت: ((یایهودی من کُلٍ یُخلَق من نگفە الرَّجل وَمِن نگفە المرأە))[5] دەفەرمووێت:: مرۆڤ لەهەردوولا دروست دەبێت لەئاوی باوك و دایك، لەم دەرسەماندا هەوڵ نادەین کە دەقەکانی قورئان یاخود فەرمودەکانی پێغەمبەر (ﷺ)بگونجێنین لەگەڵ راستییەکانی زانستدا بەڵکو راستییەکان و دۆزراوەی زانستی ئەهێنینە بەردەم دەقەکانی قورئانی پیرۆزو فەرمودەکانی پێغەمبەر (ﷺ) ئیتر خۆت داوەر بە، بزانە چۆن ئەم دۆزراوانە یان راستییە زانستیانە خۆیان مل کەچ دەبن و کڕنوش دەبەن بۆ ئەو دەقە پیرۆزانە، بۆ چەندین سەددە کۆرپەلە ناسی تەنها وەصفی بووە، بەو واتایەی ئافرەتێك منداڵێك فڕێ دەدات لەتەمەنی مانگدا، دوومانگدا یان سێ مانگدا بەو جۆرە وەصف دەکراو تۆماردەکرا، صیفاتی ئەو کۆرپەیە، (علم الاجنە) لەو بوارەدا ئیشی دەکرد، بەڵام لە چلەکانی ئەم سەددەیەدا بەهۆی (الالیاف البصریە)یەوەو کامێراو ووردبینیوە ئەم زانستە هەنگاوێکی گەورەی بڕیو چووە قۆناغێکەوە کە پێی دەڵێن (علم الاجنە التجریبی) بە تاقی کردنەوەو ئەزموون سەلماندی کە کۆمەڵێك راستی هەیە. لەوەو پێش تەنها خەون بوون پاشان بوونەتە راستی زانستی، ئێمە ئێستا بۆ بەڕێزتانی باس دەکەین و پاشانیش ئایەتەکان دەخەینە روو.

خۆت حوکم بدە...

---

[2] النساء / ١ .

[3] الزمر / ٦ .

[4] الزمر / ٦ .

[5] مسند احمد / ٤٦٥ .

- زانست ئەلیت: لەملیۆنەها تۆوی پیاوەوە تەنها چەن سەد دانەیەك دەگاتە هیلکۆکە، پیغەمبەر (ﷺ) پیش چواردە سەددە لەمەو بەر فەرمویەتی: (مامن کل الما و یکون الولد) واتە: هەموو ئاوەکە بەشدار نابیت بۆ دروست بوونی ئەو منداله بەلکو بەشیکی کەمی زانستیش دەلیت: ژمارەیەکی زۆر کەم ئەگەنە هیلکۆکە.
- مەرجە لەهەمووپیتاندنیك دا یان لەهەموو دروست بوونیکی منداڵدا هەردوو ئاوی (دایك و باوك) بجولینەوەو بگەن بەیەك، جوڵانەوە مەرجە بۆ پیتاندن، لەکتیبی (التکامل البشری) نوسراوی دوو پرۆفیسۆری رۆژئاوایین (پیچ)و (فیلی) دەلین کەوا ئاوی پیاو ماددەیەکی تیدایە پی ی دەلین: (پرۆستاگلاندین) کاردەکاتە دیواری رەحم، گرژی دەکاتەوە، ئەو گرژبونەووەیە یارمەتی گواستنەوەی ئەو تۆوە دەدات بۆ ناوەوە، لەهەمان کاتیشدا دەرکەوت کە ئەو هیلکۆکەیە هەمیشە لەجولەدایە تا دەگاتە ناورەحم، ئەو دوو جولەیە مەرجن بۆ دروست بوونی منداڵ، قورئانی پیرۆز دەفەرموویت:: (فلینظر الانسان مم خلق خلق من ما و دافق)[٦] واتە: مرۆڤ با تەماشا بکات لەچی دروست بووە؟ لەئاویك دروست بووە کە دەبیت بجولیتەوە ئەبیت دەرپەریت و حەرەکە بکات.
- زانست دەلیت: مەرجە ئەو تۆوەی پیاوە بگاتە هیلکۆکە ئەگینا منداڵ دروست نابیت وە ئەبیت صیفاتی هەردووکیان تیکەل ببن. قورئان دەفەرموویت: (إنا خلقنا الانسان من نگفە امشاج نبتلیه فجعلناه سمیعا بصیرا)[٧] واتە: ئیمە مرۆڤمان دروست کردووە لەتۆویکی تیکەڵاو، ئیمامی قرگبی دەفەرموویت:: (النگفه مفرده لکنها من معنی الجمع) بەگویرەی قەواعیدی زمانی عەرەبی (الصفه تتبع الموصوف) ئاوەلناوەکە دەبیت شوین وەصف کراوەکە بکەویت. لیرەدا (نگفه)کە تاکە کەمەوصوفەکەیە، وەصفەکە (امشاج)ەکە کۆیە ئەمەش نابیت وابیت یان ئەبوایە هەردووکیان تاك بوونایە یا هەردووکی کۆببوونایە.

ئەمە گەورەترین بەلگەیە کەوا (نگفه)کە تاکیکە لەباوکەوەو تاکیکە لەدایکەوە پاشان تیکەل دەبن و دەبنە کۆ (أمشاج).

تیبینی / (إنا خلقنا) کە لیرەدا خوای گەورە دەفەرموویت: (إنا) لەگەل (نحن) مانای خۆمان یاخود (نحن) مانای ئیمە دوای ئەوە، یاصیفەتیك لەصیفاتی جلال یا جمال ی خوای گەورە دیت یا کاریك لە کارە جوانەکانی خوای گەورە، واتە: بۆ پیشان دان یا ئامـاژە پیکردنی صیفەتیك لەصیفاتی کەمالی خۆی (جل جلاله) ئەبێ بیت بۆ نموونە: (إنا خلقنا) کرداری بەدیهینان لەبەرئەوەی کاریکە لەدەسەڵاتی بەدیهینراودا نییە، خوای گەورە (إنا)ی بەکارهیناوە، (إنا انزلناه فی لیله القدر)[٨] هەر خۆی تەنزیل و پیك هینانی تەنزیلەکەش دەکات ئەو دەستورە لەدەستەڵاتی مەخلوقدا نییە وە هینانە خوارەوەی ئەو تەنزیلە بۆ دڵی پیغەمبەر (ﷺ) کاریکە لەدەستەڵاتی مەخلوقدا نییە، وە جیگیر کردنی ئەو تەنزیلە لەدڵی

[٦] الطارق / ٦،٥ .

[٧] الانسان / ٢ .

[٨] القدر / ١ .

پیغەمبەرا (ﷺ) وە هاتنە دەرەوەی ئەو تەنزیلە لەزمانی پیغەمبەرەوە (ﷺ) ئەمە کاریکە تەنها بەپەروەردگار دەکریت بۆیە دەبینیت (إنا) بەکارهاتووە دوای ئەوە فیعلیکی تعجیزیەو لەدەستەڵاتی مرۆڤدا نیە (إنا نحن نزلنا الڎکر وإنا لە لحافڤون)[9] إنا و نحن بەکارهاتووە چونکە کرداری تەنزیل کرداریکە لەدەستەڵاتی بەدیهینراواندا نیە (وإنا لە لحافڤون) پاراستنی ئەو (ڎکر) قورئانەش لەگەل هەموو گۆرانکاری ژیانی مرۆڤدا تا رۆژی قیامەت ئەوە لەخودی خۆیدا ئیعجازیکە، پاراستنیکە لەدەستەڵاتی بەدیهینراودا نیە (وإنا لنحن نحیی ونمیت)[10] هەردوو فرمانی کاریگەری ژیاندن و مراندن تەنها لە کارسازی خوا دەوەشینەوە (جل جلالە) (ونحن الوارپون)[11] میراتی و گەرانەوە تەنها بۆ پەروەردگارە واتە: میرات گری راستەقینە تەنها خوایە (سبحانە وتعالی)، لیرەدا بۆمان دەرکەوت کە هەموو بەکارهینانیك بۆ إنا یا نحن مەرجە صیفەتیك یا کاریك لە کارەکانی پەروەردگار بیت بەدوایدا ئایا لەسیفاتی جلال بیت یان جمال یا هەر ناویك بیت لەناوە جوانەکانی پەروەردگار، بەڵام گەر خوای گەورە مەبەستی ئەوە نەبوو کەباسی سیفەتی خۆی بکات یا باسی فیعلی خۆی بکات ئەگەر مەبەستی ئەوە بوو باسی زاتی خۆی بکات ئەوە إنا یا نحن بەکار ناهینیت بەلکو (أنا) ئەفەرمویت (من) بەکاردەهینیت (إننی أنا الله لا الە الا أنا فاعبدنی)[12] (إنی أنا ربك)[13] کەمەبەستی زاتی خۆی بیت ئەفەرمویت: (أنا) گوتاریکە بۆ هەموو مرۆڤیك کەبگەریتەوە بۆ ریگەی راست و پەروەردگار بپەرستیت، دیینەوە سەر باسەکەمان.

- کتیبی (التخلق البشری) پرۆفیسۆر (کیپ مۆر) کە پرۆفیسۆریکی گەورەی ئەم سەردەمەیە لەکۆرپەلە ناسیدا، پرۆفیسۆرە لەزانکۆی (تۆرنتۆ) لەکەنەدا چەندین کتیبی هەیە کە بۆتە کتیبی پرۆگرامی لەزانکۆکانی پزیشکیدا لەجیهانداو میوانی بەریزە لە هەر کۆنگرەیەکی ئیعجازی قورئاندا کە ساز بکریت، بەلکو لەچەند کتیبیکیدا دەقەکانی قورئان دەخاتە لاپەرەکانی یەکەمیەوە چونکە دەقاو دەق لەگەل زانستدا گونجاوە، لەم کتیبەداو لە لاپەرە (١٠)دا دەلیت: لەئاوی ئافرەتدا ئینزیمیك هەیە ئەو پرۆتینەی کەلەسەرەتای سپیرمەکەیا هەیە پرۆتینیکی سوکەریە کاتێ ئەو ئینزیمە کە تیکەل دەبێ بە ئاوی ئافرەت نزیك هیلکۆکە دائەمالریت و لادەبرێ و ئەو سپیرمە دیتە دەرەوە کە سیفاتی باوکەکەی لەسەر تۆمارکراوەو ئامادە دەبیت بۆ چوونە ناو هیلکۆکە کە لەهەمان کاتیشدا کارلیکیکی وەها روودەدات لەو خانانەی کەلەتویژالی دەرەوەی هیلکۆکەکەن کەکەوتونەتە بەرامبەر ئەم سپیرمە دامالراوەو ئامادەدەبن بۆ هاتنە ژوورەوەی ئەو بەشە، لەهەمان کاتیشدا حالەتیکی سیهەمیش روودەدات لەهەموو رووبەری هیلکۆکە حالەتیك روودەدات لەکرژبونەوە نایەلین

---

[9] الحجر / ٩ .

[10] الحجر / ٢٣ .

[11] الحجر / ٢٣ .

[12] طە / ١٤ .

[13] طە / ١٢ .

هیچ سپیرمیکی تر یا هیچ تۆویکی تر بیتە ژوورەوە، ئەم سی رووداوە بۆ زاناکان روون بۆتەوە، قورئانی پیرۆزیش دەفەرموویت: (ولقد خلقنا الانسان من سلالە من گین)[14] ووشەی (سلالە) دەهۆنینەوە بزانین لەزمانی عەرەبیدا مانای چیيە؟ (سلالە) لەفرمانی (استل) وە واتە: (انتزاع شیو وإخراجە برفق) دامالینی شتیك و هینانە دەرەوەی بەئاسانی، ئەو سیفاتی باوکە لەویدا زۆر بەئاشکرا دەرئەکەویت. کەیەکەم هەنگاوی دروست بوونی مندال (سلالە)یە یەکەم هەنگاو بریتیيە لەدامالینی ئەو سپیرمە کە تەنها ئەو بەشەی کەسیفاتی باوکەکەی لەسەر تۆمارکراوە ئەوە دەردەکەویت، هەر ئەوە دیتە دەرەوە، ئەوانەی تر وەك قاوغیك یا بەرگیك فرێی دەدات لەهەمان کاتیشدا دامالینیك هەیە لە هیلکۆکەی دایکەکەدا ئەو پەردەيەی کەبەرامبەریەتی ئەویش دادەمالریت و ئامادەدەبیت بۆ هاتنە ژوورەوەی سیفاتی باوك، مەسەلەی بەدیهینان کەئەمە یەکەم هەنگاویەتی تەنها بریتی نیيە لەخەلقیکی ئاوا روون و ئاسایی بەلکو قورئان دەفەرموویت: : (قتل الانسان ما أکفرە من أی شیو خلقە من نگفە خلقە فقدرە)[15] مەسەلە تەنها دروست کردن و ئەندازەگیری نیيە بەلکو تقدیری لەگەلە ووردەکارییەکی سەیری لەگەلە ئەو ئەنزیمانەی کەباسمان کرد لەملاوە دەرگای بۆ دەکریتەوەو لەو لا هەموو دەرگاکانی تری لێ دادەخریت، بۆ ئەوەی هیچی تر نەیەتە ژوورەوە، (پم جعلناە نگفە فی قرار مکین)[16] ووشەی پم لەزمانی عەرەبیدا (تفید التراخی الزمنی) واتە: ماوەیەکی پی دەچیت، زانست بەهۆی کامیراوە بەهۆی ئەزموونەوە بۆی دەرکەوت ئەم تۆوە کاتیك دەچیتە ناو هیلکۆکەوە دەبیتە یەك خانە پیی دەوتریت: (زایگۆت) وە پاش ماوەیەك دەبیتە دووان، دووانەکە دەبیتە چوار ئەمەش پیی دەلین (بلاستۆمیر) هەموو قۆناغەکان پزیشکەکان دەیخوینن لەزانکۆی پزیشکیدا، هەر قۆناغیك ناویکی هەیە لەچوارهەمین رۆژدا پیی دەلین (مورولا) لەپینجەمین رۆژدا پیی دەوتریت: (بلاستۆسست) ئەمە واتە: درەنگ کەوتنیکی تیدایە لەبەر ئەوە قورئان (پم)ی بەکارهیناوە وە پاش ئەم (٥) رۆژە (پم جعلناە نگفە) پیشتر ئامازەمان پێ کرد کە جولە لەتۆوی پیاوو ئافرەتدا مەرجە، ئەم هیلکۆکەیە پاش ئەوەی کە تۆوەکە چووە ناوی ئەبینیت ئەجولیت، لە کەنالی فالوبەوە ئەروات و ئەجولیت، ئەم گۆرانکاریانەشی بەسەردادیت تا دەبیتە (١٦) دانەو گەورەتر دەبیت تا دەگاتە ناو رەحم لەویدا شیوەی لە دلۆپە (قگرە) ئاو دەچیت، قورئان دەفەرموویت: (پم جعلناە نگفە) (پم) بریتیيە: لەو (٥) رۆژەی کە دەخایەنیت (جعلناە نگفە) بزانین (نگفە) لەزمانی عەرەبیدا مانای چیيە؟ لە زۆربەی سەرچاوە فەرهەنگیيەکانی زمانی عەرەبییدا ئاوا هاتووە کە (نگفە) واتە: (القلیل من الماو الزی یعدل قگرە) ئەو برە کەمەی ئاو کەیەکسانە بە دلۆپەیەك، بیجگە لە ووشەی دلۆپە ئایا چی گونجاوە لیرەدا ئیمە بەکاری بهینین؟ جوانترین و شیاوترین و گونجاوترین ووشە بۆ ئەم

[14] المؤمنون / ١٢ .

[15] عبس / ١٨ .

[16] المؤمنون / ١٣ .

دۆخە ووشەی (قگرە)یە، خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموویت:: ئەیکەین بە دلۆپەیەك لەکویدا (فی قرار مکین) گرنگ ترین دوو خەسلەتی پزدان (منالدان) یا رەحم ئەوەیە کە یەکەم: جیگیربوون.

دووەم: پاراستن و ئارامی تیدایە، ئەو بەدیهینراوە لە پزداندا جیگیر دەبیت، ئەلکیت بە دیوارەکەوە ئەمە (قرار) جیگیربوونەکەیە[17] (فی قرار مکین) (مکین)یش سیفەتیکی ئاشکرای رەحمە کە ئەو ئامادەبوونەی تیدایە بۆ پاراستنی ئەو منداله.

هەر لە شەشەمین رۆژەوە لەناو دیواری رەحمدا دەچینریت (ئینپلانتەیشن)ی پی دەلین، دەچەسپیت خۆی دەلکینیت بەوەوە، وورده وورده لەچواردەهەمین رۆژدا شیوەی دلۆپەکە نامینیت شیوەیەکی تر دروست دەبیت قۆناغیکی ترە کە قورئان ناوی ناوە (پم خلقنا النگفە علقە)[18] ئەم (پم)یەش دیارە ماوەیەك بەسەریدا تیپەر دەبیت تا شیوازی کرمیك وەردەگریت. (علق) لەزمانی عەرەبیدا دوو مانا دەبەخشیت: مانایەکیان (هو الالتصاق والتعلق بشی و ما) واتە: لکاندن و خۆهەلواسین بەشتیکەوە کە ئەمە رووی داوە چونکە ئەم کۆرپەیە لەو تەمەنەدا کە تەمەنی ١٤رۆژو بەرەو ژوورە خۆی هەلواسیوە بەدیواری رەحمەوە وەخۆی نوساندوە بەدیوارەکەوە وە لە١٦هەمین رۆژدا چوکلەیەك دروست دەبیت دەبیتە والأشی دوارۆژ ئەوە روونە کە بەوەوە خۆی هەلواسیوە، مانای دووهەم: (دودە الما و التی تمتص الدم) ئەو کرمی ئاوەی کە خوین دەمژیت، ئەم مانایەش دیسان گونجاوە بۆ ئەم وەصفە چونکە لەو تەمەنەدا لەدەوروبەری تەمەنی ١٤ تا ٢٤ رۆژ ئەوە لە کرمی ناو ئاو دەچیت، ئەو کرمەی کە خوین دەمژیت چونکە ئەمیش خوین دەمژیت، ئەگەر ئەو بەدیهینراوە لەو قۆناغەدا بهینینە دەری پرە لەخوینی دایکەکە، واتە: هەردوو ماناکە گونجاون و جوانترین دەربرین بەکاربیت بۆ ئەم قۆناغە بەراستی زاراوەی (علقە)یە، پاش (علقە) ئایەتەکە دەفەرموویت: (فخلقنا العلقە مچغە)[19] لیرەدا (پم)ی بەکار نەهینا، (فا و التعقیب)ی بەکارهینا (تفید التعقیب والترتیب) واتە: شتیك روودەدات کوت و پرە، ماوەی زۆر ناخایەنیت، ئەم (علقە)یە شیوەی دەگۆریت دەبیتە (مچغە) زانستیش بۆی دەرکەوت کەئەم قۆناغەی (مچغە)یە لە ٢٥ یا ٢٦هەمین رۆژدا دروست دەبیت. لەزمانی عەرەبیدا (مچغە) واتە: (شی و لاکتە الاسنان) یاخود (مادە ممچوغە علیها گبع الاسنان) واتە: ئەو کەرەستەیەی کە شوینەواری دانی مرۆڤی پیوە دەرکەوتووە. یان بەواتایەکی تر واتە ئەو ماددەیەی کە بە دان جوورابیت. مانایەکی تریشی هەیە (مایمکن مچغە) زانا رۆژئاوایەکان زاراوەی چوود لایك (Chewed Like) یان بەکارهیناوە لەکتیبە زانستییەکاندا. واتە: ماددەیەکی جووراو ئاگاشیان لەقورئان نییە کە

[17] ووشەی (قریة وقری)ش لەوەوە هاتووە واتە: دێ، مەبەست پێی جینشین بوونە، ئەگەر گوندیك کۆچەر بن بە شوینەکەیان نالین (دێ)، بەلکو پێی ئەلین (هۆبە، دەوار، رەشمال)، شوینیك (استقرار)ی تیدا بیت پێی دەوتریت (قریة) دێ.

[18] المؤمنون / ١٤ .

[19] المؤمنون / ١٤ .

١٤سەدە لەمەوپێش وەصفی کردوە بەجووراو لەشتێك دەچێت کە بە ددان جوورابێت و شوێنەواری دانەکەی لەسەر دەرکەوتبێت. سەیر دەکەین لەکتێبی (علم الاجنە فی چوو القران والسنە) خشتەیەك هەیە لەلاپەرە ٧٨دا بۆمان دەردەخات کە لە (٢٣ و ٢٥ و ٢٧) هەمین ڕۆژدا کتوپڕ حەوت یان هەشت چوکلە پەیا ئەبن. کەپێش ئەو بەرواره ئەم چوکڵانە نەبوون کەلە دەرەوە سەیری دەکەیت لەچی دەچێت لەماددەیەکی جووراو دەچێت ئەمانە دەبنە سەرچاوەیەك بۆ زۆر لەئەندامەکانی لەش، ئیسقان و هەروەها ماسولکەو ئۆرگانەکانی تر بەڵام هەمووی نابێگومان قۆناغی (مچغە) بەردەوام دەبێت تا ٤٢هەمین ڕۆژ واتە: تا شەشەمین هەفتە ئینجا هەندێك لەئەندامەکان دروست دەبن. خوای گەورە دەفەرموویت: (.... ثم من مچغە مخلقە وغیر مخلقە)[20] هەندێك ئەندام دروست دەبێت لەو قۆناغەدا و هەندێکی تری هێشتا دروست نەبووە. زانست بۆی دەرکەوت کە کۆرپەلەی مرۆڤ لە ٤٢ هەمین ڕۆژدا جیادەکرێتەوە لەگەل کۆرپەلەی ئاژەل دا، لەو کاتەدا ئەوە ڕوون دەبێتەوە. بەبێ ئەوەی هیچ گوزارشتێك بدەین فەرموون بزانن پێغەمبەر (ﷺ) چی دەفەرموویت:: (إڎا مر بالنگفە اپنان واربعون لیلە بعپ اللە الیها ملکا فصورها وخلق سمعها وبصرها وجلدها ولحمها وعڤامها)[21] ئەو ٤٢ ڕۆژەی کە زانست دەلێت گۆرانکاری‌یەکی ڕوون و ئاشکرا دروست دەبێت لەکۆرپەلەی مرۆڤدا سەرەتای دروست بوونی ئیسك و سەرەتایی جیاکردنەوەیەتی لەگەل کۆرپەی ئاژەلا، ئەم فەرموودەیەش پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموویت: کەلەسکی دایکیدا ٤٢ شەو تەواو دەکات خوای گەورە فریشتەیەك دەنێرێت شێوە جیادەکاتەوە، ئیسکی پێ‌ئەدا گۆشتی پێ دەدا، پێستی پێ دەدا، چاوو گوێی بۆ دروست دەکات بەفرمانی خوا (سبحانە و تعالی)، مەسەلەی ئیسقان هەمووی پێکەوە گەشە ناکات سیستەمێکی زۆر سەیرە هەندێکی هەر لەو تەمەنە کورتەدا وەك ئیسقانەکانی ناو گوی (گوێی ناوەندو سندان و ...) ئەمانە لەتەمەنێکی زۆر بچوکدا دروست دەبن و کامل دەبن. بە لأم ئیسکی ئەندامی تری وەك ڕان و باسك و بازوو ئەمانە هەتا ٢٠ سالی نەش و نما یان بەردەوامە. زانست تا پێش دروست بوونی ئامێرە پێشکەوتووەکانی پشکنین و ئەزموون وای دەزانی گۆشت دروست دەبێت پاشان ئیسقان دروست دەبێت بەلکو قورئان دەفەرموویت: (فکسونا العڤام لحما)[22] بەلکو ئیسك دروست دەبێت وە پاشان بەکتوپڕی گۆشتی لەسەر دروست دەبێت، ئیسکەکە کە لەسەرەتادا کالسیۆمی زۆر وەرنەگر تووە، واتە: ئیسکە پەیکەریکی کرکراگەی‌یە، پاشان وردە وردە پتەو دەبێت و گۆشتیشی لەسەر دروست دەبێت، ئایا پێغەمبەر (ﷺ) ئەم جۆرە کامیرایانەی هەبووە کەئەمە وەصف دەکات؟ بەلکو لەکۆتایی فەرموودەکەدا (ثم قال: یارب أڎکر أم أنپی؟ فیقچی ربك ماشاو، ویکتب الملك)[23] پاش ئەوەی کە فریشتەکە ئەو سیفاتانە تۆمار دەکات وە

---

[20] الحج / ٥ .

[21] ئەم فەرمووده درێژه لە (صحیح مسلم) بە ژمارەی (٢٤٤٥) یاداشت کراوە، لاپەرە (٢٠٣٧) کتاب القدر / ج ٤ .

[22] المؤمنون / ١٤ .

[23] پاشماوەی فەرموودەکەی لاپەرە (٢٠٣٧)ی (صحیح مسلم)ە.

دەفەرموویت: خوایە نیرینەیە یا مێینە؟ خوای گەورە حوکمی چۆنە بزانە پاشان حوکم دەدات چونکە دوای ئەوە بە ٨٤ ڕۆژ ئینجا ڕەگەزی ئەو بەدیهێنراوە دیاری دەبێت. کچە یا کورە! ئەوەش تۆمار دەکرێت لەو قۆناغەدا، دوای ئەوە قۆناغی (نشأە) گەشەمان هەیە (ثم انشأناه خلقا ئاخر)[24] جومجومەی کۆرپە لە سەرەتادا زۆر گەورەیە لەچاو لەشیدا دوای ئەو قۆناغە دەبینین وردە وردە شێوە مندالێك وەردەگرێت (ثم انشاناه خلقا ئاخر) ئەویش ماوەیەك دەخایەنێ‌و وردە وردە گەورە دەبێت لە ٩هەمین هەفتەوە دەست پێ دەکات هەتا ١٢هەمین هەفتە. ئیتر ڕەگەزەکە پەیدا دەبێت بەخێرایی دەڕوات تا ٣٨هەمین هەفتە لەو ماوەیەدا ئەندامەکان سەرجەمیان دروست دەبن و ڕۆح دەکرێت بەبەریدا، لێرەدا ڕاستی‌یەکی زانستی تریش هەیە کە تا ٦ مانگ تەواو دەکات لەڕووی زانستی‌یەوە پێی دەوترێت: (ئیمبریۆ) دوای ٦ مانگ پێی دەوترێت (فیتەس) دوای ٦ مانگەکە گەر ئەو منداڵە دەربهێنرێت ئەژی چونکە جەستەی تەواو بووە، ئەم ڕاستیە ١٤ سەددە لەمەوپێش پێشەوا عەلی (ڕەزای خوای لەسەربێت) بەهۆی هەڵگۆزینی دوو ئایەتی قورئانەوە فەرمووی (هەڵگرتنی منداڵ لەسکی دایکدا شەش مانگە) ئەمەش بەپێی ئەو ئایەتەی کە دەفەرموویت: (وحمله وفصاله ثلاثون شهرا)[25] حەملی دایك بۆ منداڵ هەتا لە شیر دەبڕرێتەوە ٣٠ مانگە، ئایەتیکی تر هەیە (والوالدات يرضعن اولادهن حولين كاملين)[26] دایك دەبێت شیر بدات بەمنداڵی بۆ ماوەی ٢٤ مانگ:

٣٠ - ٢٤ = ٦ مانگ واتە: ٢٤ لە ٣٠ دەرکەین شەش دەمێنێتەوە.

ئێستا زانستی پزیشکیش ئەم ڕاستی‌یەی سەلماندووە، وە ئەمە ئەمڕۆ تەنها بۆ پزیشکەکان نی‌یە، بەڵکو بەهۆی چڕی کەناڵەکانی ڕاگەیاندنەوە لەجیهاندا ئەم ڕاستیانە هاتۆتە بەردەمی هەموو مرۆڤێك، کە ئەمە بەرجوویەکە لە بەرجووەکانی خوا چۆنیەتی دروست بوونمان دەرکەوتووە بەڵکو زاناکان و پسپۆرە بەرزەکانی جیهان دان بەوەدا دەنێن کەلەهەموو قۆناغێکدا قودرەتێك بەڕێوەی دەبات، حیکمەتێك، لگفیك، ڕەحمەتێك لەگەڵ ئەم کۆرپەیەدایە بەڵکو کە دەگاتە قۆناغی هاتنە دەرەوەی بۆ ناو دنیا تەماشا دەکەیت بەشێوازێك لەدایك دەبێت لەهەموو جیهاندا لەهەموو مێژوودا ئەو قودرەتە ئەمر دەکات بەئێسکەکانی سەری کە گرژ ببنەوە ئەو قودرەتە ئەمر دەکات بەئێسکەکانی حەوزی دایکی کە بکشێ‌و گەورە بێت. بۆچی ئەو فرمانە ئاوها بۆ دایکەکە ئەڕوات وەئاوها بۆ کۆرپەکە دەڕوات؟ هەردووکی ئێسقانە!! بۆچی ئەم ئێسقانەی حەوزی دایکەکە گەورە دەبێت؟ بۆچی ئێسقانی سەری منداڵەکە کرژدەبن؟ ئایا ئەو منداڵە عەقلی هەیە لەوتەمەنەدا خۆی بچوك بکاتەوەو بێتە دەری؟! بێگومان عەقلی نی‌یە. بەڵام ئەو قودرەتەی کەلەیەکەمین ڕۆژەوە چاودێری کردووە تا

---

[24] المؤمنون / ١٤ .

[25] الاحقاف / ١٥ .

[26] البقرة / ٢٣٣ .

ئـەو چرکەیـە چـاودیری دەکـات وە پاشـان کەدیتـە دەری ئـەو بەرنامەیـەی پیـە دەگـەریت بەشوینی شیرداو دەیدۆزیتەوە بەبی مامۆستا.

لـەکۆتاییدا: دەلیم لەپیغەمبـەریان پرسـی (ﷺ) (أی ژنـب أعقـم)[27]؟ ئـەی پیغەمبـەری خـوا چ گوناهیك زۆر زۆر گەورەیە فەرمووی: أن تجعل لله ندا وهو خلقك. ئەوەیەکە هاوەلیك بۆ خـوا دابنیت کەتۆی دروست کردووە بەبی هاوەل واتە: هاوەل دانەنین بۆ خوای گەورە لـەو چوار حەقەی کە هەر هی خوای گەورە خۆیین بە تەنها کەس نەکەین بەهاوەلی:

١-تیایدا لەخۆشەویستیدا هاوەلی نەبیت.

٢-لەگویرایەلیدا هاوەلی نەبیت.

٣-لەچاوگی حوکمدا هاوەلی نەبیت.

٤-لەدوعاداو نزاو پارانەوەماندا و پەنابردنماندا هاوەلی نەبیت.

[27] بە (متن)ی جیاواز هاتووە لە البخاري، المسلم، أحمد بن حنبل، النسائي، الدارمي.